



PETE GYÖRGY

Az Életünk története (1963–1992)

ELŐLJÁRÓ BESZÉD, AVAGY RENDHAGYÓ
BEVEZETÉS

Tépelődések evidenciákról, avagy a spanyolviaszok állandó újrafelfedezései

Indításnak annyit, hogy be kell látni és ki kell mondani, hogy tudatlan, műveletlen és nevetlen vagyok, ám ezt a kötelező szerénység is mondathatja bárkivel, mert ugyan ki mondhatná magáról, hogy ő nem az? Végso értelemben ez mindenkire igaz, így tehát nem is kell figyelembe venni, hiszen nincs viszonyítás: kihez vagy mihez képest? Az abszolútomhoz képest mindenki az, de nem egyenlő mértékben! De mi a tudás? Minek a tudása? A szükséges vagy legalább a lehetséges tudásé? De mi az, ami szükséges? Az emberek által ajánlott, bárki által megtanulható? Vagy a zseni sejtés? De tudás-e az ösztön, a megérzés, a sejtés? Vajon egyes esetekben, bizonyos vonatkozásokban nem jobb-e a nem tudás? A hályogkovácsnak nincs, nem is lehet elvben igaza, de gyakorlati tevékenységnek lehet hasznos és jó eredménye. Hasznos és jó munkája. „Nem tudják, de teszik” – írta Marx a Tőke mottójában. A létezés értelme ember számára nem tudható ésszel, de mégis tetten érhető a gyakorlatban? Nem, ez a marxizmus módszertani tévedése. Nem a gyakorlat igazolja az elméletet, hanem az elmélet keres (és talál) igazolást a gyakorlatban. Tehát nem a gyakorlat, (ami maga a létezés) igazol, csak meg kell találni a módját. Valójában a létezés ezért csak önmagát a létezést igazolja, igazolhatja.

Én nem általában, ontológiailag vagyok tudatlan, műveletlen és nevetlen, hanem konkrétan, a tanulható, az elvart- és elvárható dolgokban. Pontosabban: hiányos a tudásom. És mégis: ezt tudva és belátva, mégis azt kellett tapasztalnom, sokszor, sok esetben, hogy ez hasznos volt. Nem fontosabb-e a tudásnál, ami egyneműsít, az ösztön, a megérzés, a sejtés? Azaz az ihlet, ami a valóságról, a valóságon túli, a valóság fölötti-mögötti valóságból kap valamilyen választ kérdésére, vagy onnan „tudja meg”, érzi, sejt meg hogy mi is az igazi kérdés, ami válaszra vár. De ki lehet biztos abban, hogy pont az ő sejtése, megérzése, ösztöne az, ami onnan táplálkodik? Hány rögeszme, hamis tudat működik az emberben? Ki dönti, döntheti el, melyik az igazság? Közelítésnek, kiindulásnak jó lehet az érdeklődés fogalmának bekapcsolása, a szubjektum önzésének kiszűrése. „Szép az, ami érdeklődés nélkül tetszik” – mondták a bölcs, tudós férfiak. De ez is relativizálható, mint minden. Erre való, vagy inkább erre is használható a dialektika!

Azt hiszem, nincs más lehetőség, bele kell törődni, el kell fogadni a nem-tudás tényét, és a véleményalkotás mégis-kényszerét! Ez sem biztos, hogy rosszabb eredményre vezet, mint a homogenizált tudás. Számunkra csak ez az út van nyitva. Ez az egyetlen járható.

Mi következik ebből a konkrét műre vonatkozólag? Az, hogy csak véleményt formálhatok, nem jelenthetem ki, hogy ez az igazság, így volt, ez volt, ez volt az értelme, célja. Ezt gondolták, gondoltam. „Gondolta a fene” – mondta válaszul dühösen Arany János kritikusai okoskodására. Semmit nem állíthat az ember biztosan, mégis valamit állítania kell, és vállalnia is kell saját állításait, véleményét. Arra kell legelső sorban vigyáznia, hogy ne próbáljon föllenteni, se a maga, se mások, se a feltett dolgok érdekében, vagy vélt érdekében. Ezért nem a szubjektivitás kiszorítása, hanem ellenőrzés alatt tartása lehet csak a cél, mert a kiszorítása úgymint lehetetlen. De más lehetőség nincs, mert forrás sincs, nem is lehet a motivációk, cselekvések, értelmezések felidézésére. Kétélű ez a fegyver, de nincs más. Óvatosan kell forgatni, de forgatni kell. Annál jobb, minél inkább sebez, minél inkább leleplez, minél jobban folyik a vér. A szerzőé.

Az emlékezés felhasználásának szükségességéről, hasznáról és veszélyeiről

Ha egy folyóirat-történetet az abban tevőlegesen is, szellemi értelemben is résztvevő író, alapvető kérdésként merül fel emlékezés és források viszonya. Források ugyanis általában – véletlenektől is függően – nincsenek olyan bőséggel (vagy nem maradtak meg olyan bővíben), hogy minden aspektusát a témának le lehetne velük fedni. Végláthatatlan sora merülhet így fel – szükségszerűen – az olyan kérdéseknek, amelyekre a válasz csak közelítő, nem teljes, nem egzakt. Itt lép be, ellentmondásosan az író – aki maga is érintett – emlékezete, mint felhasználható, felhasználandó segédforrás. Esete válogatja, milyen megbízhatósággal és milyen terjedelemben, mértékben. Ez teljesen személyfüggő is, de nem csak az. (Maga a szerényen „segédforrás”-nak nevezett emlékezés rendelkezik sok figyelmen kívül nem hagyható tulajdonsággal, ami általános megítélését, objektív forráskritikát tételez fel és követel meg.) Néhány ilyen tudnivaló:

Az emlékezet roppant szelektív, a tudat automatikusan a mélytudatba, azaz a nehezen vagy egyáltalán nem előhívható tartományba számúzi az agynak a kompromittáló, az egyént negatív színben feltüntető információkat, és viszont: kiemeli, amit ellenkezőleg jónak, hasznosnak, pozitív színezetűnek ítél, az egyén szempontjából.

Ebből azonnal megállapítható, hogy az emlékezet roppantul szubjektív is egyúttal. Természetesen, hiszen az emlékezet nem választható külön az emlékezőtől. Sajátos objektum-szubjektum viszony jön létre tehát minden esetben.

Míndez magyarázza, hogy az emlékezés rendkívül hiányos, elmosódott és ellentmondásos, mert

az emlékezésnek sajátos önmozgása is van, igyekszik kötöttségeitől megszabadulni, függetlenedni: azaz objektívalódni.

Ad absurdum véve a dolgot önmaga érdekei ellenében is tanúskodni a – természetesen feltételezett – igazság érvényesülése érdekében. Ahogy létezik mazochizmus a való életben, létezik az emlékezés szintjén is. Ez a – nem mindig igaz – önkritikára való kétségbeesett törekvése a szubjektumnak, ami azt hiszi, vagyis azt magyarázza be magának, hogy ez az igaz, a helyes, a jó, az objektív! Azaz tudat és hamis tudat egymásban van, egymásba át is játszik vastagon.

Ezek ismeretében mit tehet a történetíró? Nem mondhat le erről a segédforrásról – mert sok fontos szempontból, főleg ami a motivációkat illeti – nincs más! Ez már vastagon a pszichológia területe, hiszen még a szakember is csak közelítő érvénnyel tudja eldönteni, hogy egy-egy cselekedetnek mi az igazi oka, mozgatórugója. Sokszor alaposan el is téveszti azt. Ebből az következik, hogy az emlékezet nagyon kétes eredményeket kínál, de alkalmanként igazi eredményeket is hozhat. Alkalmanként pedig nem, alkalmanként tévútra visz, vihet.

Ezért mindezekből az következik, hogy nagyon óvatosan, gyanakodva, más forrásokkal összemérve, és nagyon célzottan használható csak, de használható. Írója lelke rajta, mit és mennyit szível meg az elmondottakból, mindezekből az óvatosságot javasoló, előíró, a folytonos kontroll szükségességét hangsúlyozó felvetésekből.

Az emlékező felelőségéről

Szó esett már az emlékezés szükségességéről, hasznáról, veszélyeiről, általában, elméletben. Essék most szó ugyancsak a szükségesség elismerésével, az emlékező felelőségéről is. Ez sem egyrétegű. Az emlékezés mindig valamire irányul és mindig sokaké. De mi van akkor, ha lassan elfogynak az emlékezők? Ha nagyon megritkul a számuk, s az emlékezés lehetséges tárgyairól, amelyre irányulnának, már visszavonhatatlanul hiányozni fog, egyre több – árnyalat –, elvesztek azok az emlékek, amelyek megadhatták volna egy-egy fontosabb „emléktárgy” egyéni ízű, fénytörésű árnyalatát, díszítettségét, kapcsolatait stb. Amilyen mértékben bennünk maradnak ezek az emlékek, olyan mértékben lecsupaszodik, színét veszti a valóság egy-egy darabja. A legtöbbért talán nem is kár, de akadhatnak fontosabbak. Ki dönti el, hogy mi és miért, kinek és meddig fontos? Általában igaz, hogy nem érdemes ezen tünődni, nem is biztos, hogy igazán fontos az – bármiről is legyen szó – amiről tudnánk valamit, főleg érvényeset mondani emlékeink alapján. De más nézőpontból talán az a legfontosabb, amit mi tudnánk észrevenni, felmutatni, hiszen sokszor a nüanszok a legfontosabbak. Nem tudhatjuk. Az írók jól tudják ezt, kreálnak is céltudatosan „emléket”, „nüanszokat”, amiken keresztül az igazi lényeg sejlik át és fel. (Vegyük például Krúdyt!)

De van konkrét kényszer is. Elfogynak a tanúk. „A költő tanú a létezésben” – adtam címmel valahai ifjúságomban egy költőről (talán Adyról?) írott cikkemnek. Vagy nyilatkozta valaki és én kiemeltem címmül? Nem emlékszem.

Az Életünk korai szakaszáról, vagy az Írott Kőről, egyéb előzményekről gondolkozván már nincs kit megkérdezni, mi volt, hogy is volt stb. Nem az már az érdekes a számunkra, igazat mond-e, hanem az, hogy mondja-e, aki mondja. Így is lehetett, vagy csak az, hogy akkor egy fontos szereplő így emlékezett valamire, mely tény sok minden más ténnyel összevethető, s valóságos vagy vélt torzulásai sok mindennel magyarázhatóak, magyarázandóak. De ha nincs tényállítás, mi az ördögöt lehet értelmezni? Mi van akkor, ha elfelejtjük saját emlékeinket? Jobb? Kikről beszélek? Bár ismertem őket, soha nem kérdeztem meg tőlük azokat a dolgokat, amelyeket jó lett volna. Most hasznát venném. Akár több alkalommal is, sokféle összefüggésben. Választak is volna, hiszen sok mindent mondtak kérdés nélkül is. Íme a névsor: Bárdosi Németh János, akivel a hetvenes években nemegyszer találkoztam Pécsen. Hogy ne menjek messzire, Várkonyi Nándor, Szederkényi Ervin, Tüskés Tibor, Kuntár Lajos bácsi, akivel egyébként is sokat beszélgettem, jártam hozzá a házába, csak azokat a dolgokat nem firtattam, amelyeket talán kellett volna. Kulcsár János, Palkó István, Káldi János. De könnyű volna most, ha emlékeim volnának arról, amit a régi Életünk-ről mondtak. Sokuk a Vas Népe köréből indult, akik az Életünk szerzői is voltak. Rózsa Béla...bizony hosszú a névsor, sok a már pótolhatatlan mulasztás. Tíz évvel ezelőtt még élesebbek, számosabbak voltak a mára már elmosódott emlékek. Holnap talán kihullanak. Miután elhatároztam, hogy úgysem monográfiát fogok írni, legalább az én időmet illetően meg kell próbálnom emlékezni is, és ha emlékeim megállnak a lábukon a forrásokkal való összevetésben, nem tehetek mást – legalább más, utánam jövő munkáját megkönnyítendő – leírom az emlékeimet is, mielőtt velem együtt – óhatatlanul – megsemmisülnének.

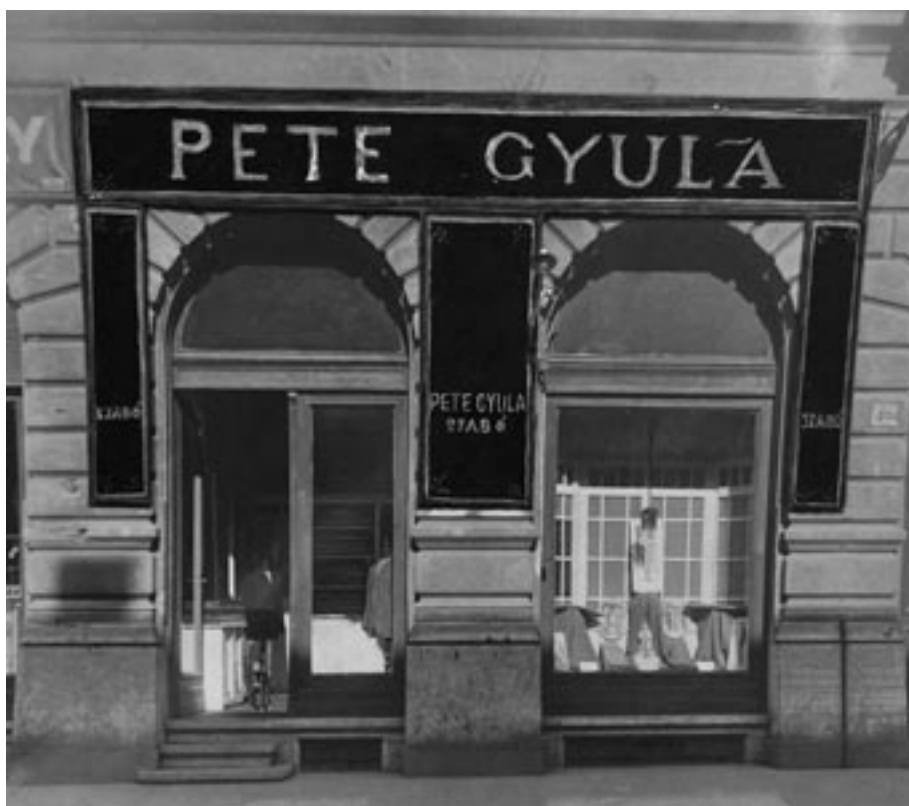
A fentebb mondottak rámutatnak az ilyen típusú művek alapvető problémájára. Ha ugyanis más írja, nem az érintett, eleve kizárt az igazság bizonyos köreinek, szintjeinek pusztá ismerete is. Megírható a mű objektíven, hiszen írója csak a forrásokra hagyatkozhat, azokat ismerheti. Persze jól is és rosszul is megírhatja, ami tudásától, felkészültségétől az ő szubjektív intuitív adottságaitól, képességeitől függ. Vagyis a tévedés ez esetben sem zárható ki, csak egy másik síkon jelentkezik. Ha az érintett írja, szándéka minősíti. Mit akar? A pusztá szerepét – vagy amit ebből fontosnak tart – kiemelni és bemutatni az adott – természetesen szubjektív – nézőpontból? És ezáltal természetesen a maga nézőpontjából is, hiszen döntéshozó volt, ő volt a döntéshozó! Ezt tudni, vállalni kell, mert mást úgysem tehet. Könnyebb utolérni őt is, mint a sánta kutyát. (Ha a hazudik, torzít, színez, eltitkol.) Mindegy, hogy miért teszi. Tehát fölösleges az álszerénység, de nagyon szükséges a szerénység. Mert a segédforrást így lehet, akkor lehet használni akár a szubjektíve kitűzött cél ellenében is.

Megkerülhetetlenül megválaszolendő tehát:

Hogy mi az író választott nézőpontja, azaz hogy:

szerinte mi a fontos az adott kor összefüggésrendszerében? Mi az eszmei tartalma a folyóiratnak?

Hogyan, mivel, jól vagy rosszul szolgálta ez a feladatvállalás a folyóiratot?



A nézőpontról

A könyv konkrét tartalma röviden a pályázatban olvasható, tömörebben nem lehet megfogalmazni. A tervezett könyv alaptörekvése, hogy egy – az összmagyar irodalomtörténet szempontjából fontos, ám mégis – részfeladatot úgy jelöljön ki, értelmezzen és főbb vonásaiban bemutasson, hogy más megközelítésmód alkalmazásakor is felhasználható alapanyagot szolgáltatson a szakmai érdeklődők számára. Ezért az *Életünk* című folyóirat történetét az 1956-os forradalom utáni kádári „konszolidáció” irodalmi vetületeként, folyamatában a rendszerváltás előtti kádári kultúrpolitika összefüggésében elhelyezve elemzi és értékeli. Más módon nem is lehetne! Közreadja és elemzi a legfontosabb helyi és országos dokumentumokat, esetlegesen a sajtót és a folyóiratban megjelent, e szempontból fontos írásokat. Ez a konkrét, gyakorlati tevékenység, lényegre koncentráló bemutatása. Egy folyóiraté a sok közül. Formálisan nem különbözik tőlük. Lehet (és kell is) a szerzőgárdát bemutatni, minősíteni, és a folyóiratnak adott, abban megjelent műveiket bemutatni, minősíteni műfajonként, bár ezek más összefüggésbe kerülnek az egyes írói életművekben, mint egy adott időpillanatban, más írók alkotásaival együtt egy folyóiratszámban, egy szerkesztői törekvést is reprezentálva.

Hiszen egy folyóirat sokféle törekvést tükröz, sokféle arca, „profilja” van, s ezek a „profilok” maguk a jellegadó hívószavak, melynek mentén az írók felsorakoznak saját törekvéseik terepére bukkanva. Hasonlatosak ezek a lapprofilok az óriási kövekhez, melyek a folyó vizébe vettvén kis, helyi gátjai a sodrásnak, melynek mentén felgyűlnek az úszó szilárd tárgyak, amiket a víz sodor, görget, s felhalmoz kis szigetcskéket képezve, amikbe, ha egy-egy magocska hull, a növényi virulás is kezdetét veszi. De nem írható mindez le ilyen természetes mechanizmusként, hiszen nem véletlenszerű ez az összesodródás. Hasonló a hasonlónak örül alapon történik. Itt találnak otthont bizonyos írók, bizonyos írói törekvések szimbiózisban egymással és a szerkesztői szándékkal. Így épül a szerzőgárda sok-sok kis eleme, és egybeszakadva sok rokon törekvés így növekedik egymást ismerő, egymásról tudó közeggé, írói társasággá, mely elfogadja a lapot, szerkesztőjének elveit, alkalmazkodik hozzájuk és alakítja is azokat magához, hogy a végén nehezen eldönthető, a szerző csatlakozik-e egyfajta törekvéshez, vagy egy lap arca válik hasonlatossá szerzőinek törekvéseihez. Akkor jó, ha mindkét állítás igaz. Így lesz, lehet egy lap gyűjtőmedencéje bizonyos írásoknak, bizonyos gondolatoknak és az azokat produkáló íróknak. Persze gyakran vitákban, súrlódások között gömbölyödik, csiszolódik fényesre egy-egy profil, mely vonzerőt is gyakorol másokra, bővíti a szerzői kört, és differenciálja is egyben.

Egy folyóiratot nemcsak szerzői, hanem témái is minősítenek. Ez teszi őket megkülönböztethetővé, egyedi arculatúvá, mert a sokféle törekvés, sokféle lehetőség is, bár meglehet, ugyanaz a szerző bizonyos műveit itt, másokat máshol publikálja. Ott, ahol pont őrá, erre a bizonyos típusú írására nagyobb a nyitottság, a fogadókészség.

*

Mi volt az Életünk sajátos, egyedi nézőpontja, mely végigvonul anyagán, egybefogja a sokféle szerzőt, írást, törekvést? Az, hogy mindent alárendelt egy eredendően magyar történelemszemléletnek. Mik ennek a jellemzői? Utólag visszatekintve már félreérthetetlenül kirajzolódik egy időpillanattól független, távlatos ember- és nemzetideál. Egy lényegében metafizikus, örök értékek talaján álló megmaradni akarás. Ez persze mostani megfogalmazás, de a lényege kortalan. Ez jellemezte a meghatározó írók, írások szemléletét, mely konkrét témákat, konkrét ideálokat, magatartásformákat állított előtérbe. Leegyszerűsítve, lecsupaszítva: nemcsak az adott kor, az adott emberek kritikája, hanem az emberi létezés egészéé, állapotáé. Nem a „szocializmusé”, mely egyébként sem volt az, hanem az általános emberi állapoté. De természetesen a kor által felkínált alternatívák illúziótlan elutasítása nem jelentette azt – a nem esztétikai kategóriákban – hogy ne lett volna nagyon is rendszerkritikus, ne a hatalmon kívülállók, az alullevők érdekeit képviselte volna szándékai szerint.

A fő cél a hazugságok leleplezése volt. Erre minden eszközt felhasznált a lap. Nem pusztá renitenciából, hanem építkező szándékkal. Az 1977–92 közötti szakaszban, amelyről itt most szó lesz, ezért került előtérbe, kiemelt hangsúlyt kapva a magyar

történelem az őstörténettől a XX. század eltitkolt történelmi tényein át egészen 1956-ig. Az egyes írások mindig egy konkrét témáról íródtak, de mindegyik eme átfogó szemlélet alapján közelített. Az általános felől az egyedihez, de úgy, hogy ez az „általános” az egyedi konkrét vizsgálódásokból bontakozott elő. László Gyula, Vékony Gábor vagy Bakay Kornél egymást sokban bírálták, de mindegyiküknek volt saját egyéni víziója a magyar őstörténet, középkor kérdéseiről, ám ezek a nézetek közös tövekről fakadtak, egymás elgondolásainak ismeretében alakultak ki. Ez a különbözőségek ama egysége, mely a lényegre tekintve kívánatos. Hasonlóképpen például Kunszabó Ferenc, Száraz György vagy Simonffy András különböző korokat idéztek meg írásaikban, de Széchenyi István eszmerendszerétől a XX. század katalizmaáig, a második világháborús katonai ellenállás szükségességéig ugyanazon az úton kellett végig menniük. Ugyanígy 1956 kapcsán sem akadt nálunk szerző, aki a reformkommunisták szerepét tekintette volna meghatározónak a forradalomban.

Nem arról volt tehát szó, hogy az egyes karakteres gondolkodók egyformán látták vagy képzelték el a magyar történelem egyes állomásait, hogy háttérbe szorították volna egyéni képességeiket, hanem arról, hogy éppen ezek miatt a képességek miatt (kreativitás, intuitivitás) hasonló, bár egyedileg különböző víziók alakultak ki bennük sorskérdésinket illetően. Ezek a víziók belefértek egy tág értelmezési sávba, tartományba, mely ugyanakkor markánsan el is tért a „hivatalostól”, az „engedélyezettől”. Ebben állott az igazi rokonságuk.

Ezek alapján (is) könnyen belátható, hogy az Életünk egyik sajtószerúsége erős történelmi töltetű anyagai, sorozatai nyomán alakult ki. Látható az is, mi ennek a lényege, iránya, amik egyben a szerkesztők szándékairól is árulkodnak. Mert valóban, a magyar történelem jó és helyes ismerete nélkül nehéz vagy lehetetlen volt a jelenben zajló folyamatok között eligazodni, reális nemzeti célokat kitűzni. Trianon ugyanis – bár borzalmas áron – újrateremtette nemzeti szuverenitásunkat, de máig vérző sebként nem engedi megválaszolatlanul hagyni a folytonosság, az összmagyar-ság képviselőit, valamint – bárha másképp – lehetséges újrateremtésének esélyét. Trianon óta – máig – nem volt magyar szellemtudományi teljesítmény, mely ettől a tényről ne lett volna determinálva. Így volt ez a XX. században, így van ez ma is. Amikor a két világháború közötti szellemi mozgalmakat vizsgáljuk, látjuk, hogy a magyar irodalom legvirulensebb új mozgalma, a népi mozgalom egyesíteni tudta nemzeti alapon a szociális problémák felvetésével, megoldására tett javaslataival a nemzeti megmaradás követelményét. Elutasította a jobb- és baloldali téveszméket. Harmadik út – mondták erre a bírálók, mintha evidencia volna, hogy csak két út van. Ma már tudjuk, megtapasztalva a kétféle, de egy töről fakadó diktatúrákat, ez nincs és nem is volt így. A mai globalizmusnak kiszolgáltatva tudják a gondolkodók, hogy csak egy hatalom, a pénz hatalma, azaz a kapitalizmus hatalma létezik. Mindig is ez létezett az újkorban, még ha létre is segítette a XIX. században látszólagos hatalomtechnikai ellentétét, a kommunizmust. Előbb mint elméletet, utóbb – kísérletként – mint gyakorlatot. Ma az antiglobalizmus állhat szemben vele, mely valami-képpen jogutódja is az előbbi, korábban idézett harmadik utas törekvéseknek.

Ez a történelmi látásmód bukkan elő a kelet-európai kitekintésekből is, főleg a lengyel-litván vonalon. Itt sem elsősorban a szépirodalmi anyagban, hanem az irodalmi-történelmi esszékben, tanulmányokban, Brodskij és Czeszlav Milos kapcsán, vagy a 20-as évek orosz avantgardja ürügyén. Hiszen ez volt az egész térség problémája a századelőn, és erre telepedett rá a bolsevizmus a maga rossz megoldásaival. Ezt a rossz megoldást ismeri fel és utasítja el az egész kelet-európai irodalom a közölt műfordítások tanúsága szerint. Ezt a kelet-európai irodalmat, főleg költészetet az élvonalbeli fiatal magyar költők ültették át magyarra, és tették saját költészetük számára is forrásvidékké. Ez a tapasztalat munkál saját verseikben, prózáikban is. Főleg a versben, mely rendkívül erős és meghatározó anyaga volt e korszaknak esztétikailag is. És a dráma műfajában az Életünk valóban élenjárója volt a folyóiratoknak.

Mit és mit nem olvashatunk ebben a könyvben – a könyv fő feladatvállalásairól

Könyvünk egyfajta folyóirat-történetbe ágyazott dokumentumesszéként határozható meg a legpontosabban, tehát rendhagyó már csak azért is, mert mindkét eleme egyformán fontos. Az is, hogy a folyóirat történetben ágyazott, és az is, hogy politikai dokumentumesszé. Az első azért fontos, mert tulajdonképpen a folyóirat-történetből bomlik ki a kortörténet egyik lehetséges dimenziója. A másik azért fontos, mert nem pusztán emlékezetre épülő saját vélemény, hanem dokumentumokkal is megtűzdelt, alátámasztott, arra épülő. Az egész könyvnek a kiindulópontja az a klasszikus világviszág, amelyről annak idején a 30-as években Hamvas Béla írt egy kitűnő összefoglalót. Nem is lehet más, ebből kell elindulni, ez a kályha. Erre ad választ a mai kor is, és természetesen a régebben a rendszerváltás előtt is, a rendszerváltásig csak ezek voltak a lehetséges megközelítésmódok, maga a rendszerváltás csak egy rossz választás volt erre a problémára. Mára ez már teljesen látszik, akkor egyáltalán nem volt ennyire világos, s csak kevesen vették észre, hogy tovább kellene gondolni a tennivalókat és nem megelégedni a politikai vetületével: azzal, hogy elmennek az oroszok, az ország felszabadul, elnyeri szuverenitását, csatlakozni tud a nyugati társadalomhoz, a fejlett tőkés világhoz. Ez nagyon jó volt akkor és helyes is, hogy az embereket (beleértve az írókat is) ez a probléma foglalkoztatta, ez a vetülete a problémának foglalkoztatta leginkább. Mindenki ebben élt, ezt próbálta a maga eszközeivel szolgálni, az írók elsősorban azzal, hogy megfogalmazták, hangot adtak ennek a váagnak, bemutatták azokat az embereket, akik ennek érdekében tevékenykednek, tehát írnak. A folyóirat pedig – a szerkesztőkkel az élükön – az írókkal kollektíven együttműködve ezek közül a már megírt írások közül válogattak és ebből közöltek, ezáltal szolgálták ezt a folyamatot.

Könyvünk nem vállalkozott, nem vállalkozik többre – ahogyan azt már az imént jeleztem – mint hogy egy „részfeladatot” végez el, – hiszen egy 50 éves folyóirat előzményeiről és első 30 évről szól – tehát „kijelöl” és „értelmez”, „bemutat” egy folyóirat-történetet, valamint összeállít és közread egy használható dokumentációt, azaz

alapanyagot „szolgált” a szakmai érdeklődők számára. Nem vállalkozhat többre, mert máskülönb az irdatlan mennyiségű anyag szétfeszítené a kereteket, bármennyire is igyekezne ezt „kivédeni”. Nem nyúl anyagához monografikus igényrel, mert akkor sok olyan szempontot is érvényesítenie kellene, amelyet eleve nem is próbál. (Pl. egyes jellegadó írások bemutatásán túl, azok elmélyült elemzése, más írók, gondolkodók hasonló tárgyú, másutt és máskor megjelent műveivel való összevetése, egyáltalában egy-egy költő-író pályáján való elhelyezése az itt közölt írásoknak. A sajtótóbeli és a napi sajtótóbeli reagálások számbavétele, stb.)

Végül is ne feledjük, csak az új, megújított, és kibővített profilú folyóirat is 15 évfolyamnyi anyag, nem is beszélve arról, hogy a folyóiratban ezek az anyagok más írásokkal együtt jelentek meg, minden írásnak ezért itt más az akusztikája. Nem elegendő csak az immanens tartalmakra figyelni. Más jelent egy életmű szerves folyamatán belül, és más egy adott konkrét időpillanatban, más írással kontextusban. „minden folyóirat temető” – írta 1967-ben az *Életünk* megjelent, az *Írott Kő* második folyamát feldolgozó tanulmányában Tüskés Tibor.

E gondolattal persze vitába lehet, vitába kell szállni, mert sok tekintetben torzít a kép, de egy szempontból kétségtelenül igaz is, egy folyóirat nem az örökléte, az örökké érvényeset célozza meg. Megkerülhetetlen, alapvetően fontos a szerkesztő gondolkodásának, beállítottságának figyelembevétele.

Az *Életünk* csak 1977 után lesz elismert, rangos fóruma az egyetemes magyar irodalomnak, s a pécsi Jelenkor mellett a Dunántúl másik, önálló arculatú, karakteres műhelye. A rendszerváltás előtti évtizedben nem csupán színvonalas működő fórum, nem csupán irodalomszervező műhely volt, hanem intranzigens ellenzéki szellemiségű, nemzeti elkötelezettségű munkatársai tevékenysége nyomán politikai szerepvállalója is az átalakulásnak Vas megyében, Szombathelyen. Ezt is feldolgozza főbb vonalaiban és területein a könyv. A megújult profilt külön fejezet mutatja be és értékeli.

*

Ami még az előljáró beszédben kívánczik, annak a kérdésnek a megválaszolása: miért nem választott – 1977 után – új, más címet a lap? A kérdés jogos – többen fel is vetették –, bár egy pillanatra sem merült fel komolyabban az ötlet, bármennyire is más akart 1977 után képviselni a folyóirat. Első helyen itt okként a hagyomány erejét kell említeni. Bármennyire is eljelentéktelenedett, kiüresedett, provincializálódott, a kéthavi folyóirat, az *Írott Kő* hagyománya kötelezte az új szerkesztőt, szerkesztőséget is. Részben arra, hogy ne tagadja meg, sőt vegye tekintetbe, hiszen 1936-ban valóban a Bárdosi Németh János által szerkesztett volt az egyetlen folyóirat Dunántúlon. Részben arra, hogy más módon bár, és más közegben, de ugyanúgy a kor progresszív, élvonalbeli irodalmának legyen a műhelye, ahogy szándékai és a közölt anyag irányultsága szerint indulásakor az *Írott Kő*. Országos kitekintésű folyóirat. Valódi problémák mozgatták, hiteles és értékes írók munkáira hívta fel a közfigyelmet,

emellé sorakoztatta föl helyi írói bázisát is. És végül még egy szempont is közrejátszott a cím meg nem változtatásában: a protokolláris, ha úgy tetszik, a hiúsági szempont. Bár az *Életünk* csak 1963 óta létezett, mint új koncepciójú, egyedül Vas megye által kiadott lap, pedig csak 1977-től, de létezett. Durván másfél évtizedet hozzá lehetett számítani 1977-ben az újonnan születő „életkorához”. Nem tekintettük tehát a címet nyűgnek, sőt: rangnak, ahogyan minden gyerek szereti magát öregíteni. Büszkék voltunk, hogy az új folyóirat mindjárt a XVI. évfolyamába lépett, ott lépdelt hasonló, csak idősebb laptársai, az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Jelenkor* nyomdokaiban.

A kötet szerkezeti felépítéséről

Tehát ha az eddig elmondottakat összekapcsoljuk, akkor világosan látszik, hogy a kötet csak egyféleképpen épülhet fel. Két fő része van. Az elsőbe került nem csupán az 1945 utáni antológiák sora, 1963-ig, az *Életünk* megindulásáig, hanem az *Írott Kő* is, noha ez távolinak mondott előzmény, legalábbis Palkó István nem nagyon emlegette. Azért, mert betiltották a nyilas-időkben, azért nem valószínű, mert erre éppen büszke is lehetett volna akárki. Talán azért, mert harmadik utas és népi folyóiratnak indult – Bárdosi Németh János legalábbis így indította útnak, annak szánta. Lehet. Bár voltak Vas megyei népiek is (lásd Bakó Józsefet), később ezt, főleg, amikor az 1956 utáni határozat a népi írók ellen kijött, nem volt sikk idézni, az *Írott Kő*-t sem. Talán azért nem, mert egyáltalán a két világháború előtti időszak, Szombathelyét – Vas megyéét – talán a választási eredmények miatt is, ahol mindig a Kisgazdák nyertek-nem nagyon szerették. Nagyon is úri, polgári világ volt az. A későbbi, inkább importból, mintsem helyből kinőtt kommunisták számára. S miután ők nevezték ki őket – a későbbi *Életünk* szerkesztőit – ők állították őket oda, akik az *Életünket* később vitték, az *Életünk* akkori szerkesztői, még ha Vas megyeiek voltak is, nem nagyon szívesen emlékeztek a második világháború előttre, a Kultúregyesület kiadványára, egyáltalán a régi írókra. Egészen új világot akartak ők is építeni, ahogyan az elő is volt írva. Az akkori kor az akkori „szocialista valóság” emberei voltak. Az *Írott Kő*-t természetesen nem azért soroljuk ide, mert nem volt önálló entitás. Világos, hogy az *Írott Kő* az *Életünktől* teljesen függetlenül létező folyóirat volt, és úgy is kell hozzá közelednünk, de egy bizonyos vonatkozásban az mégis előzményének tekinthető.

Nem közvetlen előzményének, sokkal inkább jellegében és célkitűzésében, de csak az 1977-től megindult kéthavi, majd havi folyóiratnak, amely ugyancsak országos folyóiratként működött, országos szerzőkörrel és az országos irodalmi problematika, társadalmi problematika jegyében. Ez a második kötet, pontosabban a második része a könyvnek 1977-től követi nyomon az *Életünket* egészen 1992-93-ig, a harmincadik évfordulóig, és ezt az időszakot mutatja be. Kezdetről – bár két évig kéthavi lapként, de már csak Vas megye kiadásában és új főszerkesztővel jelent meg, új programmal, és ráadásul olyan profillal, amelyet bölcsen le is írtak, s a leírtakat elfogadtatták mind a helyi, mind a regionális, mind az országos hatáskörű vezetőkkel. Ez után gyakorla-



tilag már könnyű volt a munka, mert legalább ki lehetett védeni a napi huzakodást, hogy mit miért csinál a lap. 1979-re sikerült két év szívós munkájával be is bizonyítani, egyrészt, hogy ez a profil életképes, másrészt, hogy valóban egy országos minőséget lehetett itt a Vas megyei talajban plántálni úgy, hogy mindenki csak dicsérte a folyóiratot, helyben is és országosan is.

A havi lapot, amely az országos folyóirat struktúra részeként működött, a 80-as években szintén két részre lehet bontani. Egyrészt az első felében történetek jelentős események: Péntek Imre eltávozása, Rózsa Béla halála, új székházba költözés, de ide vehetjük alapvetően a politikában a gorbacsovi fordulatot a Szovjetunióban, és legfőképp a lengyel eseményeket 1980-ban, a magyarországi szamizdat megindulását, és tulajdonképpen sok

mindent, ami a magyar irodalomban, főleg az Írószövetség, a Fiala József Artilla Köre, s a folyóiratok kapcsán volt tapasztalható. A döntő különbségeket a két szakasz között abban lehet megragadni, hogy új munkatársaim, Gyurác Ferenc, Ambrus Lajos szintén nem voltak párttagok, és nagyon is pozitív nemzeti irányultságú szerkesztők voltak, valamint akkoriban már – 1987 után – megindult a Hamvas-különszámmal, egy Szabó Lajos-különszámmal és az ellenzék tagjával, Mészöly Miklóssal az élen egy olyan törekvés, amely túltekintett és túlmutatott a közvetlen irodalmi szükségleten, a rendszerváltás jegyében.

Nem tagadva azt, és nem számúzva az első helyről az irodalmat, de mellette, pontosabban ezt a politikumot értelmezve egy tágasabb kontextusban, amelynek a gyökere a nagy világválság volt, amelyik már a 30-as években is csak követője volt a gazdaságnak. Annak a szellemi-erkölcsi válságnak a kibontakozását, amelyik valahol a XVIII. században, a XVIII. század végéhez kötött vissza, amikor a materialista világnézet és a pénz hatalom uralmi helyzetbe jutott. A kapitalizmus teljes mértékben úrrá lett a világban. Utána ennek a talaján létrejött látszólagos tagadása, a kommunizmus is, amelyet csak az utóbbi időben kezdenek egylényegűnek tekinteni, és

ebben még nem is mindenki ért egyet a nyugati világban. Hamvas Béla és mások viszont már akkor is így ítélték meg ezt a kérdést, és ez látens módon az *Életünk szerkesztőire* is jellemző volt. Nagyon is világosan kimutatható ez, részint azzal, hogy Hamvas nem pusztán egy külön számban kapott helyet, hanem életmű-sorozatát is felvállalta a folyóirat. Később kiadatlan esszéit publikálta, azon kívül jelentkezett az a gondolat – amelyik a Hamvasi gondolatmenetnek a lényege –, ez teljesen világosan, kimutathatóan hatott Ambrus Lajos írói munkásságára és másokéra is.

Tehát az *Életünk* nem rövid távon gondolkodott. Mondhatjuk rá, hogy egészen a Hamvas-számgig, 1987-ig, döntően elsősorban a nemzeti problematika uralkodott, és ezért az *Írott Kő* népi vonalának egyenes folytatásaként egyfajta harmadik utasság is. Ehhez lehet kötni nagyon sok mindent, ami a folyóirat tevékenységét leírja a szerzők és a művek vonatkozásában és a közvetlen törekvés vonatkozásában is. Népi-nemzeti célok voltak az előtérben, de az árnyékban ott létezett már csíra formájában a rendszerváltás elégtelenségének az előlegezése abban a gondolatban, amelyik magát a lehetséges jót nem a nyugathoz való visszatérésben látta. Ennyiben tehát ismét jelentkezett a harmadik utasság, persze nem abban a harmincas évekbeli formájában, amikor a harmadik út a parasztságra, a népre támaszkodott, hanem sokkal áttételesebben, modernebbül, és ha úgy tetszik, erkölcsibb bázison, ahogy ezt a „negyedik út” fogalmával Mészöly Miklós is kifejezte. Az *Életünk* ilyen szempontból kettős arcú, lényeges, hogy ez a kötet illetően való visszatekintésből markánsabban kirajzolódik, mint eredetileg, és ez a kötet illetően való beosztásának a magyarázata. Ezért a feldolgozás végére egy summázatban az egész politikuma összefoglalatik, nem csupán az 1956 utániság, hanem a világválság utániság és egészen a modern kor problematikájáig ebben a körben fog elhelyezkedni, az, hogy maga az *Életünk* ez alatt a 30 esztendő alatt és ezen belül elsősorban 1977 és 1992 közötti működésével mit szolgált és hogyan.

Ezen kívül külön fejezet fog foglalkozni a szerkesztőségnek a közvetlen szerepével is helyben, azzal a centrumképző szereppel, amelyre bizonyos értelemben Szombathely már a harmincas években is törekedett és szert is tett rá, részint a Vasi Szemle működésével, részint más intézmények révén, részint Bárdosi Németh János tevékenységével. Az *Életünk* sem nem volt csupán csak egy szerkesztőség, hanem széles körben szervezője is volt egy ellenzéki csoportosulásnak, a képzőművészeti vonalon is. Megcsinálta az Írócsoportot, amelyet 1956 után feloszlattak, és az Írók Művészek Újságírók Klubját, amelyben nagyon fontos munka folyt. Gyakorlatilag helyben is és regionálisan is, a többi megyékkel és a többi megyékben működő fórumokkal, műhelyekkel egyetértve próbált valamiféle egységesebb arculatot kölcsönözni a térségnek. Regionális volt a szó legjobb értelmében. Amikor az 50. évforduló felől erre visszatekintünk zárásként, nem véletlen, hogy mindazok, akik ismerték a korábbi *Életünket* és az 1977 utánit, és az azutánit, az mind elsősorban erre a korra, erre a korszakára emlékszik az *Életünknek*, ez maradt meg óhatatlanul mindenkiben és azok az értékek, amelyek ekkor, tehát 1977 után születtek, és ekkor kaptak végleges formát.

A kötet szerkezeti felépítése

Elöljáró beszéd

Előzmények

- 1) Írott Kő és Vasi Szemle – Főszerkesztők: Bárdosi Németh János és Pável Ágoston
(Az 1930–40-es évek a világháború végéig)
2. 1945–1963
 - a.) 1945–1948 Háború utáni induló helyzet leírása és a kiadványok bemutatása
 - b.) 1948–1956 Az Írószövetség helyi csoportjának megalakulása és működése, antológiák ebből az időből
1956–1963 Újabb irodalmi készülődés, antológia: Így történt – az antológia megindulásáig terjedő időszak eseményei
- 3) 1963–1976 Az Életünk címmel regionális antológiát ad ki négy nyugat-dunántúli megye, ami majd kéthavi folyóirattá alakul – Főszerkesztők: Palkó István és Kulcsár János

II. Életünk 1977–1992 A harmincadik évfordulóig

- a.) 1977–1978 Kéthavi lap, de Vas megye egyedüli kiadásában, új profillal – Főszerkesztő: Pete György
- b.) 1979-től havilapként működik tovább (Új állandó szerkesztőségbe költözik, Rózsa Béla és Péntek Imre függetlenített munkatársként lép be a laphoz, a Nyugat-Magyarországi Írócsoport alakulása)
- c.) 1985–86-tól Ambrus Lajos és Gyurác Ferenc szerződik a laphoz, Erdélyből áttelepül a szombathelyi főiskola irodalom tanszékére Láng Gusztáv. Új, bővülő szerzőgárda, új tematikák
- d.) A Hamvas-szám és jelentősége a rendszerváltás előtt
- e.) Az életünk a rendszerváltás előtt (1988-89) Megalakul az írók, művészek, újságírók klubja a Fő téri új székházban, megalakul kezdeményezésünkre az MDF Vas megyei szervezete, Magyar Műhely találkozó Szombathelyen, 1989; megindul az Életünk-könyvek sorozat Hamvas Béla Öt géniuszt (A bor filozófiája) című esszékötetével, 1989
- f.) Az Életünk a rendszerváltás után (1990–1992) Új helyzet, új tervek. A szerkesztők megkapják az Éhen Gyula-díjat

III. Summázat – kitekintés. Visszatekintés az 50. évforduló felől

Pete Györgynek életben-holtában egyetlen kötete jelent meg. Gyurác Ferenc, a Magyar Nyugat Kiadó vezetője adott ki tőle egy cikk- és esszé-válogatást Talpig Vasban címen 2010-ben. Személyes – a Berzsényi Dániel Könyvtárnak általa átadott – hagyatékából került elő (szinte az utolsó utáni pillanatban) ez a késznek ítélt, tehát kiadásra érdemes monográfia az Életünkről. Pete György tizenegyhány ládányi írásos hagyatékának feldolgozása során remélhetőleg tisztázódnak a mű létrejöttének körülményei, elkészültének folyamata is.